

PRISPEVKI ZA ZGODOVINO SLOVENSKEGA ŠOLSTVA NA  
TRŽAŠKEM: KATINARSKA ŠOLA OD ILIRSKIH PROVINC DO  
KONCA 19. STOLETJA*Aleksej KALC*

Narodna in študijska knjižnica – Odsek za zgodovino, IT-34138 Trst, Ul. Petronio 4  
Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1  
e-mail: aleksej.kalc@naskodsek.191.it; aleks.kalc@zrs-kp.si

## IZVLEČEK

*Prispevek nadaljuje zgodovinski pregled osnovne šole na Katinari in prikazuje razvojne poteze šole v 19. stoletju in do prve svetovne vojne. Pri tem izpostavlja tri najbolj izstopajoča vprašanja, ki so bila prisotna od samih začetkov in ki so bila zadovoljivo rešena šele v drugi polovici 19. stoletja. Prvo je bilo počasno in težavno uveljavljanje ideje o izobraževanju in dvigovanje šolskega obiska. Drugi je bil problem neustreznih in nezadostnih prostorov, ki je bil med glavnimi vzroki, zaradi katerih se šolstvo ni uspelo hitreje uveljavljati. Ta problem je odražal pomanjkljiv odnos pristojnih oblasti do šolske problematike. Po raznih zasilnih rešitvah so prostorsko vprašanje rešili in leta 1881 zgradili novo šolsko stavbo. Žgoč je ostajal v prvi polovici stoletja tudi problem učiteljstva, ker kaplani zaradi vse večjih pastoralnih obveznosti niso zmogli voditi pouka in so zato najemali posvetne učitelje-pomočnike. Teh pa s skromnimi fondi, ki jih je nudila občina, mnogokrat niso uspeli dostojno vzdrževati, kar je ob drugih objektivnih in subjektivnih težavah negativno vplivalo na pouk in odnos do šolske ustanove. Po reformi leta 1869 in zlasti od 80. let dalje je šola vsekakor odločno napredovala, kljub neugodni politiki, ki jo je vodila italijanska vladna elita do podeželskega in sploh slovenskega šolstva. Uveljavitev šole in izobraževanja je razvidna iz uradne statistike, v kateri so razpoznavni tudi pomembni miselnostni in kulturni premiki v tržaški podeželski družbi tistega časa. Priloga prinaša izbor dokumentov, ki se nanašajo na nekatere ključne aspekte, izpostavljene v obravnavi.*

*Ključne besede: javno šolstvo, Trst, 19. stoletje, Katinara*

CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF SLOVENE EDUCATION IN THE TRIESTE AREA: THE CATTINARA SCHOOL CASE FROM THE ILLYRIAN PROVINCES ERA TO THE END OF THE 19<sup>TH</sup> CENTURY

## ABSTRACT

*The present contribution continues the historical overview of the elementary school of Cattinara and focuses on the development of the school in the 19<sup>th</sup> and early 20<sup>th</sup> centuries (before World War I). Emphasis is laid on three fundamental questions that had been problematic since the establishment of the school but were only satisfactorily solved in the second half of the 19<sup>th</sup> century. The first question is related to the slow and difficult recognition of the idea of education and the need to increase school attendance. The second issue refers to the problem of inappropriate and insufficient premises, reflecting the neglectful attitude of the authorities toward the educational context. In addition, the same problem represented one of the most important factors for the relatively slow pace of the progress of the school. After the implementation of temporary solutions, the problem was finally solved with the construction of a new school building in 1881. Another significant problem at the beginning of the century was the shortage of teachers; given their increasing pastoral obligations, the vicars were unable to teach and were forced to hire secular teachers/assistants. However, the scarce financial funds provided by the commune did not suffice for decent salaries, exerting – in addition to other objective and subjective difficulties – a negative influence on the school instruction and attitudes toward the institution. Despite the unfavourable policy of the Italian governmental elite in relation to education in the countryside and Slovene schools in general, after the reform undertaken in 1869 and in particular from the 1880s on, the school made determined progress. The recognition of the school and education is confirmed by official statistics that also unveil significant attitudinal and cultural shifts in the countryside society of Trieste during the examined period. The paper is supplemented by a selection of documents referring to some focal aspects highlighted in the text.*

*Key words: public education, Trieste, 19<sup>th</sup> century, Cattinara*

## Pod francosko oblastjo<sup>1</sup>

Za časa Ilirskih provinc, od oktobra 1809 do oktobra 1813, je tudi Trst doživel spremembe, ki jih je francoska oblast uvedla na raznih ravneh javnega življenja. Mesto je v tem času močno gospodarsko nazadovalo, saj je zaradi pomorske blokade izgubilo svojo pristaniško in trgovsko vlogo, močno pa so ga oškodovali tudi stroški za vzdrževanje državnega in vojaškega aparata ter množične rekvizicije. Ne nazadnje tudi svoboščine, izhajajoče iz meščanske revolucije, v Trstu niso prišle do izraza, ker je tržaška družba od proglasitve proste luke že uživala mnoge privilegije in ker so francoske oblasti, kot drugod na zasedenih ozemljih, svobodoljubna načela le delno uresničevale. Zato francosko "poglavje" ni dobilo najbolj svetlega mesta v tržaški zgodovini.

Šolsko življenje je bilo že v normalnih razmerah zelo občutljivo na splošno družbeno-gospodarsko dogajanje in se je sedaj močno zamajalo. Iz razne drobne dokumentacije je razbrati, da so se življenjske razmere prebivalstva poslabšale in da je vojaštvo tudi na katinarskem območju marsikaj zaseglo. Zaradi zmanjšane delovanja pristanišča in gradbenih del je krajanom zmanjkovalo možnosti za dopolnilni zaslužek in so s težavo zbrali ali se odpovedovali vsoti, ki jo je bilo treba odšteti za šolo. Nedavno vzpostavljeni pouk sicer ni prenehal, kot se je zgodilo marsikje drugje, vendar je obisk precej upadel. Sicer pa so Francozi šolo kot ustanovo (v skladu z Marmontovim ukazom o ureditvi šolstva od 4. julija 1810<sup>2</sup>) zelo promovirali in imeli glede njenega delovanja jasno načrtane smernice. Šolski upravni aparat je spremljal delovanje šol, o njem poročal višjim organom in si prizadeval za razvoj izobraževanja mladine. Iz osnutka načrta za šole v Trstu je razvidno, da so francoske oblasti uradno priznale v tržaški okolici pouk slovenščine, kot je predvideval Marmontov ukaz, ki je določal materinščino kot učni jezik (Pahor, 1970, 242). Slovenščina že prej ni bila več samo pomožni jezik, a je sedaj postala uradno enakovredna drugim predmetom in se je je bilo treba kot maternega jezika aktivno učiti ter jo primerno negovati. Kolikor je znano, ni prodrla v mestne šole, v katerih ni manjkalo slovenske mladine. Ravno tako ni prišla v katinarsko in druge okoliške šole francoščina, ki pa so jo poučevali v mestnih.

Iz poročila šolskega inšpektorja des Wollesa iz leta 1812 se izve, da je katinarsko šolo vodil in skrbel za pouk kaplan Seražin, kar je zanimivo z dveh vidikov. Prvič, ker nova oblast, kljub dodelitvi nadzorstva in skrbi za šolo občini, v svoji laicizacijski politiki očitno ni bila povsem dosledna. Drugič, ker je prav to preprečilo nadaljevanje šolske dejavnosti, medtem ko je bil drugod na Slovenskem odvzem šolstva izpod cerkvenega okrilja med vzroki prenehanja trivialk (Pahor, 1970, 242). Inšpek-

1 Del arhivskega gradiva, uporabljenega za to razpravo je zbrala in avtorju članka radodarno dala na razpolago prof. Marta Ivašič. Za to in za mnoge nasvete ter pripombe ji gre najiskrenejša zahvala.

2 V Trstu ga je 16. oktobra objavil časopis "Osservatore Triestino" (Pahor, 1970, 242).

tor navaja dalje, da je katinarsko šolo obiskovalo 17 dečkov in 4 deklice, ki so 18. septembra opravili izpite. Označil jo je kot "eno najboljših šol v okrožju". Večina dečkov je znala prevajati iz "kranjščine" v italijanščino in obratno. Otroci so znali pisati in so poznali štiri osnovne aritmetične operacije (BCT, 1). Sklepa se lahko, da se je pouk na podoben način nadaljeval tudi naslednje leto. Oktobra 1813 pa je bilo, kot je znano, francoske oblasti in Ilirskih provinc konec. V Trst se je vrnila avstrijska oblast, šola pa zopet na sistemske tirnice, ki jih je določal šolski red iz leta 1805. To je pomenilo ponoven prehod od državne pristojnosti pod cerkveno. Škofijski konzistorij je spet prevzel v svoje roke nadzorstvo šole, magistrat pa je bil zadolžen za izvajanje državne šolske zakonodaje in za razvijanje šolstva, tako v organizacijskem smislu kot z vidika infrastrukture in opreme (De Rosa, 1991, 62).

### Šolska ustanova napreduje

V prvi polovici 19. stoletja se je šola na Katinari predvsem po zaslugi zavzetih kaplanov utrdila in postala del krajevne stvarnosti. Njena institucionalna rast in uveljavljanje pa sta bila kot dejavnika družbenega razvoja še naprej težavna in sta z leti zaostajala v primerjavi z rastočimi potrebami.

Z množenjem prebivalstva<sup>3</sup> se je hitro večalo tudi število šoloobvezne mladine. K temu sta dodatno pripomogla vpis dela otrok z Vrdele in uvedba t.i. ponavljalne ali nedeljske šole (*Viederholungs-* oziroma *Sonntagsschule*) leta 1815. Ponavljalna šola, katere pouk se je vršil ob nedeljah in praznikih, je bila mišljena predvsem za obrtne in druge vajence, da bi utrjevali v prejšnji šoli pridobljeno znanje in nravstveno vzgojo. Na podeželju pa je bila namenjena vsej mladini, ki je prekoračila šoloobvezno starost, in še zlasti tistim, ki so zamudili pouk v vsakodnevni šoli. Zaradi tega so se tudi starostne meje nedeljskih učencev po potrebi spreminjale. Medtem ko je bila v mestu, po določbi magistrata, mladina med 10. in 15. letom dolžna obiskovati nedeljsko šolo, so na Katinari prišli v poštev, kot kažejo ohranjena statistična poročila, mladi od 13. do 18. leta, vsaj od konca štiridesetih let pa do 16. leta starosti (SŠR, 1).

3 Leta 1800 je v Lonjerju, Rocolu in pri Sveti Mariji Magdaleni Spodnji živelo 140, 290 in 295 prebivalcev, leta 1846 pa že 509, 1272 oziroma 842. Katinarska kuracija, ki je zajemala Lonjer in dele omenjenih sosesk, je leta 1831 štela 1078 duš, deset let kasneje pa že 1407 (Montanelli, 1905, 125, 128; L'Istria, 25. 7. 1846, 184; Schematismo, 1831; Schematismo, 1841).

*Tabela 1: Število šolske mladine v katinarski kuraciji (SŠR, 1)*

*Table 1: Number of school-aged youth in the parish of Katinara (SŠR, 1)*

Šolsko leto	Vsakdanja učilnica	Nedeljska učilnica	Skupaj
1808			111
1816			92
1831/32	189	57	246
1832/33	197	65	262
1834/35	175	68	243
1840/41	119	108	227
1841/42	196	73	269
1844/45	212	96	308
1850/51	208	77	285
1859/60	197	102	299

Navedena statistika prikazuje le približno stanje, saj je bilo ob tako izrazitem demografskem razvoju popisovanje šoloobvezne mladine težavno in število se je zaradi naravne in prostorske mobilnosti prebivalstva precej spreminjalo med šolskim letom. Na Tržaškem je bila zaradi neustreznega anagrafskega sistema evidenca šoloobveznih še v drugi polovici 19. stoletja problematična. Številke so vsekakor v splošnem indikativne in jasno kažejo, da je na katinarskem šolskem območju prišlo do razvojnega premika v dvajsetih letih.

*Tabela 2: Šoloobvezna mladina po všolanih krajih (brez prostovoljnih učencev, ki so prihajali izven pristojnega območja) (SŠR, 1)*

*Table 2: School-aged children by place of enrolment (excluding volunteers coming from beyond the area covered by each school) (SŠR, 1)*

Šolsko leto	Lonjer	Rocol	Sv.M.M.Sp.	Vrdela
1831/32	54	63	72	57
1832/33	67	67	72	56
1834/35	66	76	71	30
1840/41	66	46	65	47
1841/42	77	68	75	49
1844/45	73	85	77	73
1850/51	93	90	70	32

## Problemi ostajajo

Skromni obisk je bil tudi v tem obdobju žgoči problem šole. Po odhodu Francozov je v vseh trivalkah na Tržaškem in v celotni deželi število obiskujočih ostajalo skromno in marsikje se je še znižalo, kar je le delno pripisati padcu števila šolske mladine kot posledice demografske krize. Leta 1814 je v sedmih šolah tržaškega podeželja šolo obiskovalo skupno 115 otrok, medtem ko jih je bilo leta 1808 299. Na Katinari je število padlo od 32 na 20 (AST, 1).

Pred zanikrnostjo otrok in staršev je obupal tudi značajni katinarski kaplan in učitelj Josip Seražin, ki je sicer, kot je znano, trdno verjel v moč konstruktivnih metod (Kalc, 2004, 88–89). Da bi po končanih jesenskih počitnicah zagotovil redni začetek šolskega leta, na katerega je marsikatera družina pozabila, je novembra 1814 poklical na pomoč oblasti. Te so prek krajevnih županov in "gvardijanov" (paznikov) opozorile starše, da so dolžni pošiljati otroke v šolo. Občina je poskrbela tudi za popravilo šolskih prostorov, ki so med bivanjem vojaštva prejšnjega leta utrpeli precej škode (BCT, 2).

Dve leti kasneje, novembra 1816, se je Seražin iz istih razlogov znova pritožil šolskim oblastem. Kljub pozivom s prižnice in prepričevanju staršev od vrat do vrat v koristnost in nujnost šolskega izobraževanja, sta bila samo dva učenca res marljiva. Zato je zahteval, da se starše "prime zgrda, ker zlepa nikakor ne gre". Opozarjal je tudi, naj se "ne naseda lažnjivim izgovorom", saj je 12 do 20 prostovoljnih učencev iz Ricmanj obiskovalo šolo redno in ob vsakem vremenu. Magistrat je spet sklical vaške župane in prebivalstvu zagrozil s kaznimi, ki jih je za tovrstno nemarnost predvideval šolski zakon. Tudi to pa ni zaleglo. Od 92 šoloobveznih dečkov in deklic jih je bolj ali manj redno obiskovalo pouk le 20, medtem ko se ostali niso prikazali niti občasno. To je veljalo za celotno tržaško podeželje, kjer je pouk obiskovalo le 181 učencev na 737 (BCT, 3).

V naslednjih desetletjih se situacija ni bistveno izboljšala. Število obiskujočih se je večalo, a niti zdaleč ne toliko kot število šoloobveznih. Tako je za poletni semester šolskega leta 1834/35 podatek o 33 učencih v vsakdanji in 35 v nedeljski šoli. Večina pa je v šolo zahajala neredno. V vpisnicah in preglednicah napredovanja je še v štiridesetih letih med vzroki izostajanja na prvem mestu "zanikrnost", šele nato bolezen in domača opravila. Ugotavljajo pa se tudi primeri "pomanjkanja obleke", ki kažejo na slabo gmotno stanje in pravo revščino dela prebivalstva (BCT, 4).

V odnosu do problema izostajanja je bilo s časom zaznati vse manjšo prizanesljivost in strožje ukrepe zoper "neposlušne" šolarje in starše. Namesto opozoril, pozivov k čutu odgovornosti in občasnih kazni, izvajanih prek krajevnih oblastnih glasnikov, kaplanov, šolskih nadzornikov in srenjskih županov (te je magistrat kar redno klical na razgovore v mesto), je v 40. letih v skrajnih primerih prihajalo do 3- ali 6-urnih priprtij otrok in staršev (BCT, 5). Zgrešeno pa bi bilo položaj na katinarski šoli

pripisovati le nezanimanju otrok in staršev za izobraževanje in socialnim ter gospodarskim razmeram, ki so z večanjem števila prebivalcev narekovale zgodnje vključevanje mladine v svet dela. Stanje šolstva in zadržanje prebivalstva se lahko razlaga tudi v luči objektivnih sistemskih problemov, ki so pestili katinarsko in ostale šole tržaškega podeželja.

Prvi je bil problem učiteljstva. Zaupanje šolske dejavnosti krajevnim kuratom se je po nespodbudnih izkušnjah s cerkovniki na začetku stoletja izkazalo za posrečeno. Kmalu pa je prišla na dan tudi šibka plat te rešitve, ki se dolgoročno ni mogla obnesti. Naraščanje prebivalstva je namreč za duhovnike pomenilo tudi večanje dušnopastirskih obveznosti. Maševanje, priprave pridig, predpraznične duhovne priprave vernikov, krsti, pogrebi in poročni obredi, obiskovanje bolnikov in nenazadnje vodenje matičnih knjig, vse to je čedalje bolj zaposlovalo kaplane in jim odjedalo čas za učiteljevanje.

Da bi si olajšal delo in zagotovil rednost pouka, si je katinarski kaplan že leta 1815 najel pomočnika, ki mu ga je nato leta 1816 šolsko nadzorništvo tudi uradno odobrilo. To je bil 21-letni Gašper Marc z Vrdele, ki je šel naslednja leta na šolo v Bazovico. Nasledili so ga drugi učiteljski pomočniki, med katerimi od konca 20. in do srede 40. let Tomaž Jelovčan, Johan Paul Oro, Josef Zucchiatti, Matija Skok in Matija Čižman. Slednji je bil tudi orglar. Kaplan jih je bil dolžan vzdrževati sam, z denarjem svoje učiteljske plače (BCT, 6; SŠR, 2). Pomočniki včasih niso imeli zakonsko predpisane izorazbe. Za Gašperja Marca je na primer znano, da je razpolagal le s spričevalom tretjega razreda normalke in ga je zaradi tega šolsko nadzorništvo leta 1816 izključilo iz seznama kandidatov za učitelja na Proseku (BCT, 7). Kljub temu je s časom ves šolski pouk, razen verouka, prešel na njihova ramena. Kaplani, ki so uradno ostajali učitelji, so svoje suplente vodili in nadzorovali, kar pa vsekakor vedno ni bil pogoj za zagotavljanje zadovoljivega delovanja šole.

Drugi problem so bili prostori. Pouk je potekal še vedno v učilnici, ki so jo leta 1791 uredili v kaplanijski stavbi. Merila je 3,85 x 5,5 metrov in v njej je, kot piše v nekem poročilu, v osmih klopeh lahko "udobno sedelo in pisalo največ 32 učencev". To prav gotovo ni prispevalo k boljšemu odnosu do šole in še manj k boljšemu obisku, ki bi od dvajsetih let naprej objektivno ne mogel zajeti niti polovice šolske mladine. Ob popisovanju za šolo zrelih otrok so zato pred vsakim šolskim letom določali, kdo bo dolžan zahajati k vsakdanjemu oziroma nedeljskemu pouku, in ti so bili podvrženi tudi predpisom o šolski obveznosti.

Katinarski kurati so pogostokrat opozarjali občino na neustreznost šolskih prostorov in opreme. Potrebna so bila tudi stalna popravila. Za najnujnejše so poskrbeli kar sami in na lastne stroške, kot je to leta 1827 storil kaplan Jakob Bogatec. Njegov naslednik Matija Jelovčan, ki je veljal za izredno prizadevnega učitelja in ki je imel pri sebi kot pomočnika svojega brata Tomaža, je naslednje leto prosil, da bi "šolske lokale" povečali. Tržaški magistrat pa za to ni pokazal posluha in je prošnjo zavrnil (AST, 2).

Problem prostorske stiske in problem učiteljstva sta bila skupna tako podeželskim kot drugim šolam v občini in sta vse bolj ovirala njihovo delovanje. Na začetku 40. let so razmere postale nevzdržne in tudi občina ni mogla več ostati ravnodušna do zahtev po primernih prostorih in po namestitvi pravih učiteljev, ki so prihajale tako s strani cerkve kot skupnosti. Zato se je vendarle lotila reševati vprašanje, čeprav brez velike zavzetosti. To se je pokazalo posebej v primeru Katinare in povzročilo kar nekaj hude krvi.

Katinarski kaplan in učitelj Lovrenc Malivrh je bil med najbolj vnetimi zagovorniki preureditve dotedanje šolske prakse. Septembra 1842 je zaprosil magistrat, da bi se na Katinari zaposlilo posvetnega učitelja, da bi občina prispevala odškodnino za stanovanje tedanjega učiteljskega pomočnika in da bi se najelo večjo šolsko sobo ter stanovanje za učitelja v gostilniški stavbi nasproti cerkve. Občina mu je odgovorila šele potem, ko je junija 1843 z zadevo seznanil škofijskega šolskega inšpektorja. Odgovor se je glasil, da bo na podeželju poskrbljeno za primerne prostore povsod, kjer bo možno, da je namestitev posvetnih učiteljev predvidena za šolsko leto 1844/45 in da bodo poleg plače dobili tudi stanovanje "in naturam" oziroma odgovarjajočo denarno odškodnino. Ker se v naslednjih mesecih ni nič premaknilo in je magistrat na Malivrhove interpelacije odgovoril v nasprotju z dano besedo, se je kaplan januarja 1844 obrnil na gubernij. Obžalujoč, da je bil zaradi neuspešnih prizadevanj primoran k temu neljubemu koraku, je ponovil svoje prošnje, podrobno obrazložil razmere na šoli in razloge, zaradi katerih se je odpovedoval učiteljskemu delu. Naglasil je, da "upravlja težavno dušnopastirsko postajo, ki šteje okoli 1500 duš" in ki terja veliko dela na terenu. "Vsaka samo nekoliko oddaljena ekskurzija vzame 3 ure zaradi težavne poti čez doline in strmine, ki ne dopuščajo hitrejšega premikanja. Zgodi pa se, da se naberejo po dve, tri in celo štiri take poti na dan v povsem drugačnih krajih, kot na primer lanske jeseni ob razsajanju malarije". Teh in drugih obveznosti pa je bilo "preveč še za molitev, kaj šele za pouk" in je bilo torej jasno, da ne more opravljati učiteljskega dela, niti v tednu niti ob praznikih. Zato je najel učiteljskega pomočnika, ki pa ga s 100 goldinarji letne učiteljske plače ni mogel dostojno vzdrževati in mu zagotoviti stanovanje. Glede šolskih prostorov pa je poleg stiske opozoril, da šole niso smele več biti v stavbah kuracij. Vse to je potrdila inšpekcija okrožnega šolskega nadzornika Petra Aleša junija 1844, ki je podčrtal tudi porazen obisk in pripravo otrok, tako da si šola "ni zaslužila tega imena". Ugotovil je, da so stalnemu slabšanju razmer nenazadnje pripomogli spori med pomožnim učiteljem in starši v zvezi s kaznimi zaradi izostajanja, kar je podžigalo vse večji odpor do ustanove (BCT, 8; AST 3).

Po intervenciji gubernija je magistrat priznal, da so na Katinari res potrebni primernejši šolski prostori. Zahteval pa je, da se del sredstev za najemnino le-teh črpa iz vladnega verskega sklada, ker je mestno blagajno že bremenila učiteljska plača v višini 300 goldinarjev letno. Samo pod tem pogojem je bil pripravljen skleniti najem-



niško pogodbo z lastnikom gostilniškega poslopja baronom de Zanchijem in razpisati mesto za posvetnega učitelja. Glede kaplana je magistrat nazadnje v omalovažujočem tonu pripisal, da brez ugovora sprejema njegovo odstavko, saj ne on ne njegov pomočnik "nista posebej primerna za poučevanje", kar naj bi potrjevala tudi nadzorniška poročila. Glede odškodnine, ki jo je Malivrh zaprosil za stanovanjske stroške pomočnika, pa je magistrat menil, da je popolnoma neutemeljena, ker je bil "sam kurat šolski učitelj in je najel pomočnika zaradi svoje udobnosti in brez vednosti občine".

Vse to kaže na osnovni problem, od katerega je bilo odvisno stanje tržaškega šolstva, in sicer neprizadet odnos magistrata, ki se je vztrajno otepal stroškov za šole v mestu in še bolj za tiste na podeželju. Skliceval se je na prioriteto drugih zadev in se v brk državni šolski politiki ter negotovanju cerkve zaradi delovne preobremenjenosti duhovščine na vse načine trudil za ohranjanje duhovnikov-učiteljev in ostajal gluha do problema šolskih prostorov. Tako je na primer leta 1822 na prošnjo šolske uprave za namestitev posvetnega učitelja na Kontovelu odgovoril, naj obiskujejo kontovelski otroci proseško šolo do imenovanja kontovelskega kaplana, da bi s tem ne obremenjevali občinske blagajne. Zavrnil je prošnjo za imenovanje posvetnega učitelja v Škednju, ker prebivalci niso bili zmožni prispevati za njegovo vzdrževanje in bi zato bila občina preveč oškodovana. Situacijo na Katinari, kjer kaplan Seražin po dvajsetih letih zavzetega dela ni bil več sposoben opravljati učiteljskih obveznosti, pa je magistrat skušal celo izkoristiti kot izgovor za ukinitve šole. Predlagal je, naj se katinarski šolski okraj prešola v Bazovico, s tem da se bazovskemu kaplanu-učitelju dodeli pomožnega učitelja, ki bi ga plačevali s sredstvi, namenjenimi katinarskemu. Tako bi z eno učilnico manj stroške še nekoliko zmanjšal, pravici do šolanja otrok katinarske kaplanije pa bi ostalo načelno zadoščeno (AST, 4).

Vprašati se je, kakšen učinek bi imela ta rešitev na šolski obisk. Občinski možje namreč dolge poti do Bazovice niso pojmovali kot upoštevanja vredne ovire, niti se niso menili za mnenje šolskega inšpektorja, ki je svaril pred hudo zimsko burjo in strupenim mrazom na tem odseku, zaradi katerega bi mnogi starši otroke zadrževali doma. Vedeti je treba tudi, da bazovska šola kar se tiče prostorov ni bila dosti na boljšem kot katinarska in je ravno tako lahko sprejela le majhen odstotek tamkajšnje šoloobvezne mladine. Sicer jo je občina nameravala premestiti iz župnišča v večje prostore, ki bi jih preuredili v tamkajšnji občinski stavbi. To pa je tudi vse, kar je bil magistrat pripravljen v posameznih primerih storiti za izboljšanje prostorskih pogojev šol. Tako se je pouk desetletja in desetletja povsod odvijal po kaplanijah ali drugih zasilnih učilnicah, občina pa se je še pol stoletja po znanih Dinijevih načrtih za šolska poslopja vedla, kot če glede tega ne bi obstajali nikakršni predpisi.

Stališče magistrata je odsevalo odnos, ki ga je imela mestna elita do ljudskih slojev in še posebno do svojega podeželja. Zaradi vse večje rasti pristaniške vloge

mesta in trgovsko-pomorskih dejavnosti ga ni več pojmovala v smislu agrarnega zaledja, kot za časa stare municipalnosti, in je nanj gledala vse bolj odmaknjeno ter neprizadeto. V izboljševanju šolskih razmer med kmečkim in delavskim prebivalstvom ni videla pravih koristi. Izobraževanje je obravnavala prej kot nekakšen privilegij, ki si ga nižji sloji ne zaslužijo, če ne izkazujejo dovolj dovtetnosti zanj. Zavračanje prošelj po nadomeščanju kaplanov s posvetnimi učitelji je tako opravičevala z dejstvom, da krajanj ne kažejo volje do izobraževanja in iščejo vse mogoče izgovore, da ne bi pošiljali otrok v šolo. Tudi katinarsko šolo so leta 1822 nameravali ukiniti, ker skromno število obiskujočih otrok naj ne bi opravičevalo stroškov za nastavitev posvetnega učitelja. Problem so bili torej ljudje sami, njihova preprosta narava in zaostalost. Ti očitki niso bili povsem brez osnove, saj šola ni in ni mogla prevzeti pomembnejše vloge v zavesti družbe, čigar vsakdan je obremenjevala skrb za preživetje, vendar je tak odnos nasprotoval samemu smislu in funkciji šole in potiskal izobraževanje v začaran krog.

Sredi 40. let se je vsekakor vprašanje razrešilo in šola se je vselila, podobno kot v drugih vaseh tržaške okolice, v primernejše prostore. Pogoju o delitvi finančnega bremena je bilo zadoščeno in občina je sklenila najemniško pogodbo za petletno uporabo prostorov v posloplju barona De Zanchija, v katerem je bila tudi gostilna. Dne 26. oktobra 1844 je škofijski konzistorij razpisal mesto za posvetnega učitelja, na katerega se je prijaviło deset kandidatov. Kot "najbolj vreden" je bil izbran Matija Pavlovčič, ki je dotlej poučeval v Povirju. Službo je nastopil konec marca 1845 in takrat se je šola tudi vselila v novo učilnico. Da bi skupnost spodbudili k boljši naravnosti in dvignili šoli ugled, pa je že oktobra 1844 občinski odposlanec obšel katinarsko kaplanijo "od hiše do hiše", se pogovoril z domačini in med približno 400 šoloobveznimi otroci izbral 110 učencev za vsakdanjo in 60 za nedeljsko učilnico. Toliko jih je po novem šola lahko sprejela. Izbrani pa so bili tisti, ki so se "z najmanjšo izgubo odtegnili od domačega dela." (BCT, 9)

Vse to se je zgodilo v času, ko je za krmilom gubernija stal grof Franz Stadion. Med njegovim namestnikovanjem (1841–1847) je italijansko liberalno meščanstvo utrdilo svoj položaj na čelu tržaške družbe in dobilo podporo za uveljavljanje italijanskega značaja mesta ter nacionalnega duha. V skladu s tem je tudi osnovna šola dobila v mestu italijanski pečat, po duhu in vsebini je skratka postala italijanska. Reševanje prostorskega problema šol se lahko razume v kontekstu povečanega zanimanja, ki ga je tržaška občina izkazovala šolstvu, potem ko je ob priznanju, ki so ga bili deležni liberalno-nacionalni krogi, pridobila tudi pravico do vpliva na imenovanje učiteljstva. Prej je bilo to v ekskluzivni pristojnosti škofijskega ordinariata. Pozornost občinskih mož se je v glavnem osredotočala na mesto in posebno na območja, kjer so se širile nove mestne četrti, čigar "neotesane" prebivalce "drugačnega jezika" je bilo treba približati kulturi mestnega okolja (De Rosa, 1991, 97). Podeželje pa je občutilo le "odmev" teh prizadevanj.

## Dolga in naporna pot do lastne stavbe

Novi prostori in posvetni učitelj so bili za katinarsko šolo pomembna pridobitev. Šolska institucija je sedaj slonela na trdnejši podlagi in je lahko učinkoviteje opravljala svojo vzgojno-izobraževalno nalogo. Občinska uprava pa se je zavedala, da je taka rešitev prostorskega vprašanja lahko le začasna in se je zato proti koncu 40. let začela ogrevati za postavitev novega šolskega poslopja. Pobuda se je ujemala z večanjem zanimanja občine za šolstvo po priznanju pravice do gojenja nacionalnih jezikov in spremembi politično-upravnega statusa mesta. Kljub temu, da je Bachov absolutizem zaustavil uresničevanje Stadionovega zakona o upravni avtonomiji občin iz leta 1849, je v Trstu izjemoma leta 1850 vendarle prišlo do izvolitve in umestitve občinskega sveta, ki je zamenjal začasnega iz leta 1848. Hkrati je Trst dobil status cesarskega neposrednega mesta, kar je pomenilo priznanje avtonomističnim težnjam tržaških kapitalističnih in meščanskih slojev.

Po živahnih razpravah okrog vprašanja nemškega ali italijanskega učnega jezika v mestnih šolah, po ministrskem odloku iz leta 1848 o uvedbi materinščine kot učnega jezika, na podlagi katerega je na tržaškem podeželju slovenščina postala tudi uradno učni jezik, se je v teku 50. let občinski svet, v želji, da bi dvignil raven šolstva, z velikim zaletom lotil odpravljanja najbolj žgočih problemov. Naperi so se osredotočili na pospeševanje šolskega obiska, in to z dvojno strategijo: s strožjim izvajanjem zakonskih predpisov in nagrajevanjem marljivosti ter z osveščanjem staršev in drugih oseb (npr. obrtnih mojstrov, ki so odgovarjali za svoje vajence) o dolžnosti obiskovanja vsakodnevnega in nedeljskega pouka. Izboljšati pa je bilo treba tudi prostorske pogoje in opremo.

Prizadevanjem za reševanje prostorske problematike katinarske in tudi drugih šol niso botrovale le potrebe organizacijskega značaja, temveč tudi gospodarski razlogi. Občini se dolgoročno ni izplačalo trošiti denar za najemnino učilnice in učiteljskega stanovanja, še manj za povečanje in adaptacijo tujega poslopja. Poleg tega šola ni mogla biti odvisna od zasebnih interesov ali dobre volje lastnikov, kot je bil baron de Zanchi, ki prostorov ni dal na razpolago zaradi zaslužka. Če bi lastniki hoteli prostore uporabiti v druge namene, bi bila šola ob pomanjkanju drugih primernih poslopij obsojena na zaprtje. V tem zanimanju občine bi bilo vsekakor naivno videti tudi kak premik v smeri enakopravnejšega obravnavanja podeželskih šol v primerjavi z mestnimi. Meščanska elita ni odstopala (ne takrat in ne kasneje) od logike dvojnega merila, skladno z načelom, da je ljudskim slojem dovolj nuditi toliko izobrazbe in takšno šolo, "kakršno potrebujejo". Zato se ji pri uresničevanju zamisli o novih šolskih stavbah ni preveč mudilo.

Začetni korak v dolgem postopku postavljanja šolske zgradbe na Katinari sega v leto 1849, ko je občinski svet (Consiglio Comunale minore) na seji 22. maja naročil gradbenemu uradu (Ufficio edile) izdelavo načrtov (BCT, 10). Stavba naj bi stala na

zemljišču ob tedanji šoli, ki ga je lastnik de Zanchi sam ponudil občini v odkup. Razvijanje načrta je trajalo kar nekaj časa, tako da so ga predstavili šele avgusta 1852. Medtem je občina leto za letom obnavljala najemniški pogodbi za učilnico in učiteljevo stanovanje ter zavrnila zamisel o premestitvi šole v stavbo zdravnika Antona Krištofa, ki si je prizadeval, da bi jo prodal v te namene, a jo je bila občina pripravljena kvečjemu najeti (BCT, 11). Poleg neprimernosti poslopja je na izbiro vplival tudi poseg lonjerskih in rocolskih predstavnikov pri magistratu, ki so se zoperstavili oddaljevanju šole od naselij (BCT, 12).

Leta 1854 je občina vključila v proračun 6000 goldinarjev za nakup zemljišča in izgradnjo šole, kar je predstavljalo dobro polovico potrebne vsote. V zvezi z ostalo vsoto je pričakovala pomoč države, a se njena pričakovanja niso uresničila, tako da se gradnja ni mogla začeti. Odrejen pa je bil odkup zemljišča (BCT, 13). Zadeva je prišla spet na dnevni red dve leti kasneje, ko so v občinski proračun vnesli postavko 2000 goldinarjev, namenjeno začetku gradnje, s tem da je gradbena inšpekcija morala preučiti možnost zmanjšanja načrtovanega stroška 10796 goldinarjev z morebitnimi spremembami načrta (BCT, 14). Vendar se tudi tokrat stvar ni izšla in načrt je ostal na papirju.

Začasna namestitev v de Zanchijevem poslopju je tako postajala vse trajnejša. Stavbo je bilo medtem potrebno vzdrževati in ravno tako učiteljevo stanovanje. Zdi se, da je bilo slednje zaradi lastnikove nemarnosti v posebno slabem stanju, tako da je občina morala najemodajalca celo prisiliti, da je prostore prenovil (BCT, 15).

Pridobitev primernejših prostorov za učilnico se je ponudila leta 1864, ko je stekla pobuda za izgradnjo nove kaplanijske cerkve. Zamisel, za katero se je poleg škofijskega ordinariata in občine zavzel sam gubernij, je odgovarjala zahtevi po prostornejši cerkvi, ki bi ustrezala potrebam več kot 1700 prebivalcev kaplanije. Staro cerkveno stavbo, v kateri je bilo prostora za največ 475 vernikov, pa bi preuredili v šolo.

Vprašanje prostorske stiske v katinarski cerkvi je leta 1862 sprožil škofijski konzistorij, ki se je sprva ogreval za povečanje števila mašnih obredov. Osvojil je predlog katinarskega kaplana, da bi namestili kooperanta in mu zaupali tudi učiteljevanje, tako bi bilo hkrati zadoščeno povečanim dušnopastirskim in šolskim potrebam. Skliceval se je na ekonomsko plat take rešitve, ki bi občini omogočila precejšen prihranek. Naglašal je tudi, da je od mladega in gorečega duhovnika, zaradi želje po napredovanju, mogoče pričakovati veliko zavzetost pri šolskem delu, medtem ko se "posvetni učitelji starajo v kraju službovanja in jim s časom zmanjka vsakršnih spodbud". Poleg tega bi prisotnost kooperanta nudila prebivalstvu tiste "moralne koristi, ki katinarskim vernikom manjkajo" (BCT, 16). V tradicionalnem vaškem življenju so se začele namreč pojavljati nove vedenjske navade. V osnovi še vedno ruralna družba, ki pa se je soočala s procesom razslojevanja in se po sili razmer vse bolj opirala na delavske in druge pridobitne dejavnosti izven vaškega okolja, je po-

stopoma sprejemala tudi mestne kulturne vplive in nove poglede na življenje. S pešanjem pobožnosti in vedno večjim vrednotenjem zemeljskih dobrin se je življenje oddaljevalo od krščanskih načel o duhovnosti, kar je duhovščino skrbelo in ji narekovalo pospeševanje pastoralnega dela. Nenazadnje pa je šlo tudi za obrambo tradicionalne avtoritete, ki sta jo cerkve in duhovščina izgubljali pred prodirajočim liberalizmom in zaradi uveljavljanja laičnih dejavnikov in struktur. To so bili na krajevni ravni vidnejši člani skupnosti, ki so se zaradi svojega družbeno-gospodarskega položaja ali drugače pridobljenega si ugleda uveljavljali vse bolj samozavestno v vlogi vaških veljakov. Od 80. let dalje, v naletu narodnega buditeljstva, pa so poleg vsestranskih razvojnih sprememb k laicizaciji življenja prispevale tudi razne društvene organizacije, ki so krepile zavest skupnosti kot družbenega in političnega subjekta (Verginella 1996, 135–158).

V 60. letih vsekakor ne moremo še govoriti o kakem množičnem odtujevanju od cerkvene institucije in ravno tako ne o kakem laično-cerkvenem antagonizmu. Izgubljeno moralno integriteto, ki je skrbela duhovščino, je razumeti prej v smislu "razvad", ki se jih je prebivalstvo navdajalo. Tudi izostajanje od službe božje ob nedeljah in praznikih, na kar se je kaplan skliceval pri argumentiranju svoje prošnje po kooperantu, je bilo pripisati razpršenosti naselitve po obsežnem teritoriju in oddaljenosti od cerkve, zaradi česar so mnogi zahajali k maši drugam, na primer, ko so imeli poti v mesto.

Magistrat je predlog škofijskega konzistorija zavrnil in skupaj z gubernijem priznal potrebo, da se zgradi nova cerkev. Februarja 1864 je v kaplaniji stekla nabirka sredstev in prebivalstvo se je nanjo polnoštevilno odzvalo. V kratkem je bilo zbranih in vloženih v hranilnico več kot 1000 goldinarjev. Pri nabiralni akciji je bilo v ozadju zaznati pokroviteljski odnos občinskih in cerkvenih oblasti, ki so vernike "spodbudile, naj dokažejo, da so voljni prispevati" k uresničitvi načrta. Pri tem je z dobrim zgledom odigral pomembno vlogo baron de Zanchi, tako da je v zameno za parcele, ki jih je že prej prodal občini za gradnjo šolskega poslopja, odstopil veliko bolj obsežno zemljišče na drugi strani ceste. Vlogo krajevnega dobrotnika in častno mesto v seznamu podpornikov nove cerkve je nato opravičil še s prispevkom 150 goldinarjev. Verska skupnost pa se je ne glede na vse to že na začetku prostovoljno obvezala prispevati 3000 goldinarjev, kar je presešlo najboljša pričakovanja in pri oblasteh izzvalo laskave pohvale. Domačini so bili pripravljene sodelovati pri gradnji s prostovoljnimi delom in prevažanjem materiala, medtem ko so se nekateri Lonjerci obvezali tudi za brezplačno oskrbo kamna iz kamnoloma nad vasjo. Po načrtu, ki ga je izdelal inženir Giovanni Righetti, bi nova cerkev merila 162 kvadratnih sežnjev površine, kar je bilo dovolj za več kot 1150 vernikov. Od predvidenega stroška 37000 goldinarjev, naj bi jih 17500 kril gubernij iz verskega fonda, 11700 goldinarjev občina, preostalo pa bi plačali prebivalci s svojim delom (BCT, 17).

Ker je bila občina prisiljena svoja sredstva "nameniti nujnejšim potrebam", je tudi

ta načrt splaval po vodi. Z izvedbo so nekaj časa odlašali in zamisel nato dokončno opustili, verjetno tudi v pričakovanju cerkveno-upravnih teritorialnih sprememb in zaradi odprtja novih cerkva v bližini kaplanijskega ozemlja. S tem je odpadlo tudi upanje za pridobitev novega šolskega sedeža, vse dokler se ni občinska šolska komisija leta 1875 zopet spoprijela s prostorsko problematiko podeželskih šol (kot tudi mestnih, kjer so bile razmere le za spoznanje manj dramatične) in sprožila postopek, ki je leta 1881 končno privedel do postavitve šolskega poslopja. Komisija je ugotavljala, da so bile razmere za šolsko dejavnost nemogoče. Stavba je bila v izredno slabem stanju in s pedagoškega ter higijenskega vidika neprimerna. V pretesni in nizki učilnici se je gnetlo več kot 100 učencev, kar je bilo tudi zdravstveno nevarno. Številni otroci so sicer obiskovali druge šole, pri Sv. Ivanu, na Revoltelli in v mestu, a bi kljub temu v katinarsko moralo zahajati vsaj še sto otrok, ki se tako zaradi prostorske stiske niso udeleževali pouka (BCT, 18).

Glede zemljišča za gradnjo šole se je ponujalo več možnosti. Leta 1875 je dr. Giovanni Fabretti, novi lastnik de Zanchijevih nepremičnin, ponujal občini v odkup stavbo, v kateri je bila šola, in zemljišče ob njej. Leta 1877 je tudi domačin Ivan Nadlišek ponujal tri obsežne parcele. Občina pa se je odločila za lastno, 2518 kvadratnih metrov veliko zemljišče ob cerkvi, kjer je bil t.i. "orto pomoilogico" ali šolski vrt (BCT, 19).

Sklep o izgradnji šolskega poslopja je naletel na nasprotovanje vaščanov iz Lonjerja, ki so junija 1876 in nato spet dve leti kasneje vložili proti odločitvi zahtevo, da se šola zgradi v Lonjerju. Med razlogi so navajali dolgo in strmo pot na Katinaro, ki so jo v zimskih mesecih oteževale poledice in huda burja, željo, da bi pospešili izobraževanje vaške mladine in da bi omogočili šolanje mnogim otrokom, ki zaradi paše in drugih delovnih obveznosti niso utegnili odhajati na Katinaro. Sklicevali so se na številčnost lonjerskih šolarjev v primerjavi s tistimi iz Rocola in od Sv. Marije Magdalene Spodnje in poudarjali, da bi starši, če bi šola stala v vasi, lahko bolje nadzorovali svoje otroke, ki so od pouka neopravičeno izostajali in se potepali.

Argumentacije o številčnem nesorazmerju med lonjerskimi in drugimi učenci so bile povsem neutemeljene, saj sta Rocol in Sv. Marija Magdalena Spodnja dajala več kot polovico vseh šolarjev. Občina je lonjerske zahteve vsekakor zavrnila zaradi centralnosti katinarske lokacije. To je potrjeval občinski tehnični urad, čigar urbanistične razvojne projekcije so napovedovale večanje poselitve na območjih Sv. Marije Magdalene Spodnje in Rocola, medtem ko je bil Lonjer tako rekoč "zaokrožena" vas in se zaradi značilnosti teritorija ni imel kam širiti. Če bi se hotelo ugoditi Lonjercem, bi bilo zaradi prevelike razdalje treba oskrbeti Sv. Marijo Magdaleno Spodnjo z drugo šolo, česar si občina ni mogla privoščiti. Oddaljenost Lonjerja od Katinare – tako je naglašala šolska komisija v poročilu občinskemu svetu – pa "ni tolikšna, da bi se je kmečki sin mogel ustrašiti. Na Kranjskem imajo kmečki otroci do šole uro in celo poldrugo uro hoje. In razen tega Lonjerci ne morejo odrekati drugim nečesa, kar

si sami želijo. Njim se resda ne bi bilo treba vzpenjati na Katinaro, toda ne pomislijo, da bi otroke iz Rocola in od Sv. Marije Magdalene Spodnje pot v šolo in nazaj stala dvojni vzpon in da bi bili pri tem dvakrat izpostavljeni tisti burji in vremenskim nepravilnostim, ki se jih Lonjerci tako bojijo" (BCT, 20).

Seja občinskega sveta 7. novembra 1878 je tako potrdila katinarsko lokacijo šole. V naslednjih mesecih so izdelali načrt, ki ga je občina odobrila aprila 1880 in odredila dražbo za gradbena dela. Zagotovila sta si jih podjetnika Cipriano de Nardo in Giuseppe Righetti za 12.704 goldinarjev. Stavbo naj bi dokončali sredi novembra, tik pred začetkom šolskega leta. Kljub hitremu napredovanju gradbenih del pa je bila dograjena šele v prvih dneh 1881. Letne šolske počitnice so se tako zavlekle do 10. januarja, ko se je končno v novih, prostornih, svetlih in primerno opremljenih učilnicah začel pouk. Stavba je dobila tudi stanovalce. To sta bila glavni učitelj Josip Jančar in novonastavljena začasna učiteljica Angela Vecchio. Razpolagala sta vsak s svojim stanovanjem v pritličnem delu poslopja. S tem je katinarska šola končno zaživela v lastnem, namenskem poslopju (BCT, 21). Pot od negotovih začetkov skozi obdobje težavne rasti do normalnih pogojev je bila dolga: trajala je natanko 90 let. Cilj pa je bil dosežen ravno v trenutku, ko so Slovenci na Tržaškem doživljali nagel družbeno-gospodarski, kulturni in politični vzpon.

### Po reformi 1869

Leta 1869 je bil z novim vsedržavnim šolskim zakonom, tretjim po vrsti od terezijanske šolske reforme, postavljen zgodovinski mejnik v razvoju modernega osnovnega šolstva v Avstriji. Uokvirjal se je v širši kontekst vsestranskih družbenih in pravnih sprememb ter svoboščin, ki so si utrle pot z zmagoslavjem liberalizma. Zakon je postavil konec dotedanji šolski ureditvi, ki je z delitvijo na trivialne, glavne in normalne šole odražala fevdalno vizijo družbe. "Nova šola" je ustrezala pogledom liberalnega meščanstva, novega vodilnega razreda, ki je šolski razvoj usmerjal v skladu s svojimi vzgojnimi in izobraževalnimi zahtevami.

Preustroj je zajel vse temeljne aspekte sistema. Z novimi predpisi o vzpostavitvi šolske mreže po teritoriju (šole povsod, kjer je v razdalji štirih kilometrov vsaj 40 otrok, dovolj starih za šolanje) so bile sprejete predpostavke za stvarno in ne več samo načelno uveljavitev splošne šolske obveznosti. Ta je bila podaljšana od šest do osem let, tako da so bili otroci dolžni hoditi v šolo od izpolnjenega šestega do štirinajstega leta starosti. Povečano je bilo število razredov (do osem) in učiteljev. Izboljšano je bilo torej razmerje med številom učencev in številom učnih moči. Zaradi obogatitve šolskih vsebin z novimi predmeti (naravoslovje, geometrija, zgodovina, zemljepis, telovadba, petje) in višjega izobraževalnega nivoja se je tudi od slednjih zahtevalo več znanja in strokovnosti. Za poklic ni bil več dovolj dvoletni pedagoški tečaj, temveč štiriletno usposabljanje na učiteljskišči, in prepovedano je bilo

opravljanje drugih poklicev. Temeljna sprememba pa je bila tudi, da je šola prešla v polno in ekskluzivno pristojnost države, medtem ko je v prejšnji šoli, ki je ciljala le k opismenjevanju in npravstveni vzgoji, imela glavno izobraževalno in hkrati nadzorniško vlogo duhovščina. Ta "ostudna" in "brezverska šola", kot so jo označili papež Pij IX. in vsi, ki so v novi zakonodaji videli izneverbo moralnim načelom in ošibitev cerkvenega družbenega vpliva, pa vendarle ni bila taka. Verska vzgoja je ohranjala pomen moralne oziroma politične vzgoje in je ostajala osrednja naloga šole. Spremenilo pa se je pojmovanje šolske oblasti. Vodstvo in nadzorstvo šole sta bili sedaj v rokah države, ki je s tem hotela ustanovo razvijati v duhu liberalnih meščanskih vrednot.

Tako zasnovana šola, ki je bila tudi izraz nacionalnih svoboščin in je uveljavljala načelo maternega učnega jezika, je v naslednjih desetletjih doživela pravi vzpon. Izboljšali so se njeno ekonomsko stanje, razmere in položaj učiteljstva, kvaliteta pouka in šolskega življenja nasploh. Šola je povečala svoj vpliv v družbi in prispevala k njeni moderni preobrazbi.

Tak razvojni proces je zajel tudi šolstvo na Tržaškem in z njim katinarsko šolo. Trst je bil kot cvetoče gospodarsko središče pravzaprav v vrhu razvoja, kot je razvidno iz statistik o številu šol, razredov, učiteljskih moči itd. Vendar znotraj meja tržaške občine rast ni bila enotna, delno zaradi objektivnih družbeno-gospodarskih razmer na teritoriju, delno zaradi dejavnikov, ki so odločali in usmerjali šolski razvoj. To sta bila tržaška občina, ki je zaradi pomanjkanja ustreznega deželnega zakona o šolskem nadzorstvu neposredno upravljala šolske zadeve, in prevladujoči element v mestnem svetu, italijanski liberal-nacionalci, ki so položaj izrabljali, da so usodo tržaškega šolstva krojili po meri lastnih interesov. Tako se je razlikovanju med mestnim območjem in podeželjem, ki sta bila kot znano že tradicionalno deležna različne pozornosti, v tem času pridružila nacionalna diskriminanta in šolstvo je postalo med glavnimi področji slovensko-italijanske narodnopolitične konfrontacije. (Pahor, 1970, 250–264; Vivante 1945, 164–180).

Samosvoje mesto Trst je uvedlo osemletno šolsko obveznost, medtem ko so mnoge dežele, kot Istra, Dalmacija in Kranjska, zaradi finančnih in drugih razlogov uveljavile pravico do omejitve, ki jo je dopuščal zakon. Do te odločitve sicer tudi v Trstu ni prišlo takoj, saj je potekala večletna razprava med tistimi, ki so se ogrevali za uvajanje osemrazredne šole in zagovorniki šestletnega učnega ciklusa. Slednji so naglašali eksistencialne probleme, preprosti značaj in stremljenja večine prebivalstva, ki si tako dolgega šolanja otrok preprosto ni moglo privoščiti. Glede okoliških šol pa je v tej zvezi zaradi "potreb in aspiracij ruralnega prebivalstva" ter zaradi omejene razpoložljivosti učilnic in učnih moči sprva prevladalo mnenje o postopni uvedbi petrazredne šole. Ivan Nabergoj, slovenski predstavnik v mestnem svetu, je vztrajno zahteval šestrazredne šole, ker zaradi razdalj okoliški otroci ne bi mogli obiskovati zadnjih treh letnikov v mestnih šolah, kot je bilo prvotno mišljeno. Občinski in de-



želni svet pa je izglasoval določbo, da se bo ustroj podeželskih šol prilagajal krajevnim potrebam in razmeram (De Rosa, 1991, 178–179).

Tako je bil razvoj posameznih okoliških šol drugačen. Do konca sedemdesetih let so se škedenjska, svetoivanska, rojanska, openska in proseška šola že razširile na tri razrede, bazovska in kriška sta imeli dva razreda, katinarska pa je ostajala še vedno enorazredna. Nato je od začetka 80. let do šolskega leta 1892/93 šola na Katinari imela dva razreda, ki sta se do šolskega leta 1889/90 notranje delila na dva oziroma na štiri stopenjske razdelke, v naslednjih treh letih pa je prvi razred štel en sam razdelek, medtem ko je bil drugi razred razčlenjen na pet stopenjskih razdelkov. V šolskem letu 1893/94 je šola postala trirazredna, z letom 1896/97 je bila povišana v štirirazredno, nakar so v šolskem letu 1909/1910 odprli še peti razred. Z odprtjem tretjega razreda prvi in drugi razred nista bila več notranje razčlenjena, medtem ko je tretji razred vključeval štiristopenjske razdelke. Podobno se je zgodilo z odprtjem četrtega razreda, v katerega sklop so spadali zadnji tri razdelki, in s petim razredom, ki se je delil na dve stopnji (Stato, 1881/82–1912/13).

Takšen je bil končni ustroj vsakdanje šole, v katero so zahajali otroci od šestega do dvanajstega leta starosti. Preostanima dvema letoma šolske obveznosti je bila namenjena ponavljalna šola, v kateri je pouk potekal ob nedeljah. Ni šlo več za nekdanjo nedeljsko šolo, ki je slonela predvsem na veroučnem pouku, temveč za izobraževalne tečaje, ki so jim sledili učenci po šestletnem obiskovanju vsakodnevnih šol. Te tečaje so leta 1880 uvedli poskusno, leta 1885 pa dokončno. V skladu z zakonom so bili tudi na Katinari to sprva agrarni tečaji za dečke. S šolskim letom 1883/84 pa je bil uveden ponavljalni tečaj za deklice, dokler niso v šolskem letu 1886/87 oba združili v enotni ponavljalni oziroma, od leta 1892/93, izpopolnjevalni tečaj. S časom je ponavljalna šola izgubila agrarni značaj in nadaljevala v bolj strnjene obliki s programom splošnega izobraževanja (De Rosa, 1991, 332; Stato, 1881/82–1912–13).

### **Polna uveljavitev**

V nadaljevanju sledi prikaz razvojnih potez katinarske šole v tem obdobju. Iz dokumentacije šolskega arhiva se razbere, da se v 60. in 70. letih število za šolo zrele mladine v primerjavi s prejšnjimi desetletji ni bistveno spremenilo, in se je gibalo, z občasnimi nihanjem, okrog 270 enot. Te vrednosti niso povsem v sozvočju s povečanjem števila prebivalstva v katinarski kaplaniji, ki je leta 1867 štela približno 1740 prebivalcev (BCT, 22). Primanjkljaj šolske mladine je treba pripisati predvsem odprtju šole na Vrdeli leta 1854, ki je "razbremenila" katinarsko šolo dela prejšnjih učencev.

Od 80. let dalje je na voljo podrobna šolska statistika, ki jo je objavljala tržaška občina in ki bo primerno prirejena predstavljena v dokumentarni prilogi. Rast šolske institucije in njeno vse globlje vraščanje v družbeno okolje je razvidno že iz dina

mike šolskih vpisov. V teku 70. let se je, kljub prostorski stiski, a v pričakovanju dograditve nove šolske stavbe, število vpisanih povzpelo na okrog 170. Točnejši podatek za leto 1880 govori o 175 učencih in učenkah, ki so k pouku zahajali ločeno, v jutranji in popoldanski izmeni. V prvem desetletju obstoja nove šolske stavbe se je število vpisov dvignilo na letno povprečje 214 učencev, v 90. letih na 255, v prvem desetletju novega stoletja pa je znašalo 266 učencev. Od tega je na vsakdanjo šolo odpadlo povprečno kakih 86% učencev, na ponavljalno pa dobrih 14% učencev.

Upoštevati je treba, da del otrok katinarskega šolskega okrožja ni zahajal v katinarsko šolo, temveč v ljudske šole v mestu, kar je bilo značilno za tržaško okolico nasploh. Starši so se za to odločali zaradi krajše poti, a pogosteje ker so podeželske šole imele omejeno število razredov in so otrokom hoteli nuditi nekaj več izobrazbe. V poročilih šolskih inšpektorjev se bere, da so posamezni starši "sploh radi pošiljali otroke v italijansko šolo" in "dajali prednost učnemu jeziku" višjih razredov, da bi otrokom prihranili težave z učenjem italijanščine in dojemanjem snovi (AST, 5). Navadno pa so otroci prestopali v italijanske šole potem, ko so opravili razpoložljive razrede na podeželski šoli. Razširjenost tega pojava v katinarskem okrožju je ob pomanjkanju podatkov in sploh podatkov o številu šoloobvezne mladine težko oceniti. Vendar se lahko sklepa, da je bil zelo prisoten do izgradnje nove šolske stavbe in dokler niso tudi na Katinari odprli nadaljevalnih razredov.

Obisk je ostajal tudi v tem obdobju med najbolj perečimi vprašanji. Kljub stalnemu izboljševanju je bil razkorak med številom otrok v šoloobvezni starosti in tistimi, ki so bili v šolo vpisani in jo obiskovali, dokaj velik. Glavni vzrok za to je bilo predčasno zapuščanje šole. Če se je v tem času vse manj postavljalo vprašanje, ali bo otrok, ki je stopal v šoloobvezno starost, prestopil tudi šolski prag (čeprav se je Trst pred prvo vojno še vedno soočal z dokaj visokim deležem otrok, ki niso nikoli obiskovali šole), je bila verjetnost, da bo v klopih vztrajal do konca šoloobvezne dobe znatno manjša. Uradna šolska statistika kaže, namreč, da je bilo okrog enajstega ali dvanajstega leta za mnoge otroke šolskega izobraževanja konec (Stato, 1881/82–1912/13). Eksistencialne razmere so narekovale, da so se spoprijemali z bojem za vsakdanji kruh, da so stopili v svet odraslih in si začeli prevzemati odgovornosti v okviru družinskega gospodinjstva. Ta težnja se je odražala v razporeditvi šolarjev po posameznih razredih in stopenjskih razdelkih. Prvi razredi so bili najštevilnejši, nakar se je število učencev vse bolj krčilo. Tretji razredi so šteli že 80, 70 in včasih še manj šolarjev v primerjavi s številom učencev, ki so obiskovali prvi razred dve leti prej. V naslednjih razredih in razdelkih je bil padec še večji, kljub temu da se je sčasoma trend izboljševal. Na začetku 20. stoletja je bilo v četrtilih razredih med 57 in 75% učencev v primerjavi s prvimi razredi izpred treh let, v razdelkih petega razreda pa je delež znašal polovico oziroma dobro četrtino. Na tako konfiguracijo je vplival tudi mehanizem šolskega napredovanja. Nižje razrede so namreč polnili tudi ponavljalci in ker se je šolanje pojmovalo prej v skladu s starostjo otrok kot v smislu izpeljave

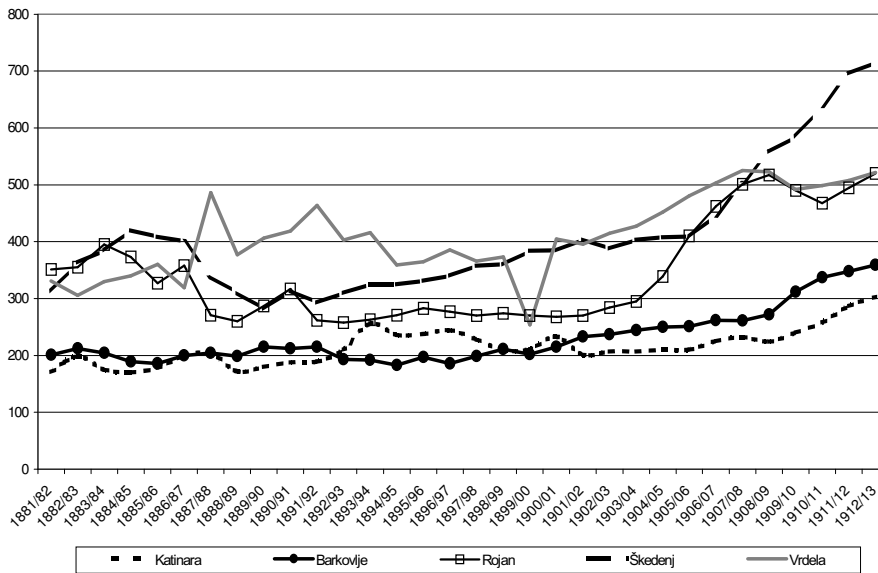
izobraževalnega ciklusa, kdor ni redno izdeloval, se je od šole poslovil preden je došel do višjih razredov. Prisotnost v ponavljalni šoli se je v teku let izboljševala, vendar je število obiskujočih ostajalo daleč pod pričakovanji. Vse to se je ujemalo s splošno šolsko sliko na Tržaškem in tudi drugod, ki je kazala kritičen padec obiska v zadnjih letih šoloobvezne starosti.

Napredovanje pozitivnega odnosa do šole je bilo v primerjavi s komaj dvajsetimi ali tridesetimi leti prej vsekakor očitno. V tem smislu je pomenljiv podatek o osipu učencev v teku šolskega leta, zaradi katerega so se deleži obiska še dodatno slabšali. Še v 80. letih je med šolskim letom zapustilo šolo povprečno več kot 11%, vpisanih in v nekaterih letih, kot na primer leta 1885/86 in 1887/88, celo 15 oziroma 17%. Že na začetku 90. let pa se je osip znižal na dobrih 5%, nakar se je do prve svetovne vojne gibal okrog enega odstotka letno. Zavest o prioriteti šolanja se je torej krepko utrdila in ravno tako načelo, da se pouk redno obiskuje in šolsko leto zaključí, nakar pridejo morebitne druge izbire. V tej smeri govori tudi padajoča stopnja neocenjenih učencev ob koncu šolskih let. Do konca stoletja je bilo od šolarjev, ki so zaključili šolsko leto, ocenjenih povprečno okrog 85%, do prve vojne pa se je njihovo povprečje dvignilo na več kot 95%.

Zapuščanje šole je predstavljalo le osnovni negativni dejavnik osipa učencev. V manjši meri so mu botrovali še drugi vzroki. V šolskih vpisnicah sta kot razlog izostajanja pogostokrat navedeni bolezen ali preprosto "telesna šibkost". Lepo število učencev pa je pobrala smrt, ki je v tem obdobju, kljub znatnemu zmanjšanju umrljivosti v primerjavi s preteklostjo, še vedno vztrajno zahtevala svoj davek. Otroške in druge bolezni ter epidemije so včasih puščale za sabo prave vrzeli, kot v šolskih letih 1882/83 in 1893/94, ko je umrlo kar 15 oziroma 10 katinarskih učencev. V tridesetletnem obdobju pred prvo svetovno vojno pa skoraj ni bilo leta, da smrt ne bi prikrajšala šole vsaj za enega učenca. K osipu je nato prispevalo še prepisovanje učencev na druge šole, ki je bilo od srede 90. let povezano s povečano mobilnostjo prebivalstva. Ta je vse bolj zajemala kraje v tržaški okolici kot posledica proletarizacije tradicionalne družbe. Mnogi posamezniki in družine, čigar gospodarske osnove so bile odvisne izključno od dela izven agrarne skupnosti, so se iz zaposlitvenih, stanovanjskih in drugih razlogov, povezanih s potrebami in spremenjenim načinom življenja, selili bliže mestu. To je večkrat pomenilo prehajanje otrok v italijansko šolo.

Družbene spremembe in nova miselnost, ki jih je prinašal čas, so se nenazadnje kazali v sestavi učencev po spolu. Kljub temu, da je šolska zakonodaja predvidevala že od samega začetka spolno enakopravnost, so se način vsakdanjega življenja, organizacija družbe in tradicionalna razmerja med spoloma v družini in družbi dolga desetletja v šoli odražala v številčnem nesorazmerju med učenci in učenkami. V prvem obdobju uvajanja splošnega šolstva se oblast ni dosti menila za predpise in je pri načrtovanju šolskih stavb z dokajšnjo mero stvarnega smisla upoštevala le moško

šolsko populacijo. V prvi polovici stoletja je vsakdanjo šolo obiskovala le malokatera deklica. Tako jih je na primer v poletnem semestru leta 1850 sledilo pouku komaj 17, medtem ko je bilo dečkov 68. Nekoliko boljše je bilo razmerje v ponavljalni nedeljski šoli, a ne v primerjavi s dekleti, zreli za šolo. Do začetka 80. let se je ženski obisk vsakdanje šole že vidno izboljšal, dokler niso na začetku našega stoletja katinarske šolarke končno dosegle dejansko "enakopravnost". Še več, v zadnjih dveh razredih vsakodnevne šole so bile praviloma v večini, kar je vsaj delno pripisati večji vztrajnosti in marljivosti, če se upošteva, da so tudi v šolskem uspehu presegale svoje moške vrstnike (od začetka stoletja do prve vojne je izdelalo 79,8% učencev in 82,6% učenk, v prejšnjem desetletju je bil uspeh izenačen, v 80. letih pa so bili boljši fantje). Glede uspeha je nazadnje zanimivo, da so v desetletju pred prvo svetovno vojno katinarski šolarji presegali tržaško povprečje, ki je bilo resnici na ljubo zelo skromno, saj je na primer leta 1909/10 na vsakih sto učencev, ki so dokončali šolsko leto, izdelalo le 75. Na katinarski šoli je znašalo povprečje desetletja 83 odstotkov in od 1909/10 dalje skoraj 86 odstotkov. (Stato, 1881/82–1912/13; De Rosa, 1991, 339).



Graf 1: Primerjava vpisov v osnovne šole na Katinari, v Barkovljah, Rojanu, Škedenju in na Vrdeli.

Graph 1: Comparison of enrolment rates in elementary schools in Katinara, Barkovlje, Rojan, Škedenj, and Vrdela.

Tabela 3: Vpisi v vsakdanjo in nedeljsko (ponavljalno) šolo 1881/82–1912/13

Table 3: Ordinary and Sunday (repetition) school enrolment in 1881/82–1912/13

Šolsko leto	Vsakdanja	Nedeljska	Skupno	Vsakdanja	Nedeljska	Skupno
				%	%	%
1881/82	171	30	201	85,07	14,93	100,0
1882/83	199	20	219	90,87	9,13	100,0
1883/84	175	30	205	85,37	14,63	100,0
1884/85	170	39	209	81,34	18,66	100,0
1885/86	178	34	212	83,96	16,04	100,0
1886/87	199	27	226	88,05	11,95	100,0
1887/88	204	37	241	84,65	15,35	100,0
1888/89	172	42	214	80,37	19,63	100,0
1889/90	180	21	201	89,55	10,45	100,0
1890/91	188	25	213	88,26	11,74	100,0
1891/92	189	30	219	86,30	13,70	100,0
1892/93	210	5	215	97,67	2,33	100,0
1893/94	256	24	280	91,43	8,57	100,0
1894/95	236	29	265	89,06	10,94	100,0
1895/96	238	32	270	88,15	11,85	100,0
1896/97	244	40	284	85,92	14,08	100,0
1897/98	228	26	254	89,76	10,24	100,0
1898/99	209	29	238	87,82	12,18	100,0
1899/00	211	39	250	84,40	15,60	100,0
1900/01	233	45	278	83,81	16,19	100,0
1901/02	201	33	234	85,90	14,10	100,0
1902/03	207	39	246	84,15	15,85	100,0
1903/04	207	32	239	86,61	13,39	100,0
1904/95	210	36	246	85,37	14,63	100,0
1905/06	210	45	255	82,35	17,65	100,0
1906/07	225	50	275	81,82	18,18	100,0
1907/08	232	53	285	81,40	18,60	100,0
1908/09	224	48	272	82,35	17,65	100,0
1909/10	240	51	291	82,47	17,53	100,0
1910/11	258	59	317	81,39	18,61	100,0
1911/12	287	60	347	82,71	17,29	100,0
1912/13	303	57	360	84,17	15,83	100,0

*Tabela 4: Primerjava vpisov v osnovne šole na Katinari, v Barkovljah, Rojanu, Škednju in na Vrdeli*

*Table 4: Comparison of enrolment rates in elementary schools in Katinara, Barkovlje, Rojan, Škedenj, and Vrdela*

Šolsko leto	Katinara	Barkovlje	Rojan	Škedenj	Vrdela
1881/82	171	201	351	313	331
1882/83	199	212	355	363	306
1883/84	175	204	395	385	330
1884/85	170	189	373	420	340
1885/86	178	186	327	409	360
1886/87	199	200	358	401	319
1887/88	204	204	271	338	486
1888/89	172	199	260	310	377
1889/90	180	215	287	282	406
1890/91	188	212	317	314	419
1891/92	189	215	262	293	464
1892/93	210	193	258	310	403
1893/94	256	192	263	325	416
1894/95	236	183	271	325	359
1895/96	238	197	283	331	365
1896/97	244	186	277	340	386
1897/98	228	199	270	358	366
1898/99	209	211	274	360	373
1899/00	211	202	270	384	254
1900/01	233	215	268	385	405
1901/02	201	233	270	404	396
1902/03	207	237	284	388	415
1903/04	207	244	295	403	427
1904/05	210	250	339	408	452
1905/06	210	251	410	409	481
1906/07	225	262	462	446	503
1907/08	232	261	501	503	525
1908/09	224	272	517	558	523
1909/10	240	312	490	585	492
1910/11	258	337	468	639	499
1911/12	287	348	495	696	508
1912/13	303	359	520	715	522

Tabela 5: Vpisi v vsakdanjo šolo 1881/82–1912/13 po spolu

Table 5: Ordinary school enrolment in 1881/82–1912/13 by gender

Šolsko leto	Skupno	Dečki	Deklice	%	
				Dečki	Deklice
1881/82	171	98	73	57,3	42,7
1882/83	199	112	87	56,3	43,7
1883/84	175	102	73	58,3	41,7
1884/85	170	94	76	55,3	44,7
1885/86	178	93	85	52,2	47,8
1886/87	199	112	87	56,3	43,7
1887/88	204	108	96	52,9	47,1
1888/89	172	97	75	56,4	43,6
1889/90	180	107	73	59,4	40,6
1890/91	188	112	76	59,6	40,4
1891/92	189	106	83	56,1	43,9
1892/93	210	110	100	52,4	47,6
1893/94	256	141	115	55,1	44,9
1894/95	236	128	108	54,2	45,8
1895/96	238	135	103	56,7	43,3
1896/97	244	129	115	52,9	47,1
1897/98	228	127	101	55,7	44,3
1898/99	209	114	95	54,5	45,5
1899/00	211	111	100	52,6	47,4
1900/01	233	128	105	54,9	45,1
1901/02	201	109	92	54,2	45,8
1902/03	207	114	93	55,1	44,9
1903/04	207	111	96	53,6	46,4
1904/95	210	111	99	52,9	47,1
1905/06	210	103	107	49,0	51,0
1906/07	225	101	124	44,9	55,1
1907/08	232	105	127	45,3	54,7
1908/09	224	103	121	46,0	54,0
1909/10	240	107	133	44,6	55,4
1910/11	258	119	139	46,1	53,9
1911/12	287	141	146	49,1	50,9
1912/13	303	152	151	50,2	49,8

*Tabela 6: Vpisi v nedeljsko (ponavljalno) šolo 1881/82–1912/13 po spolu*  
*Table 6: Sunday (repetition) school enrolment in 1881/82–1912/13 by gender*

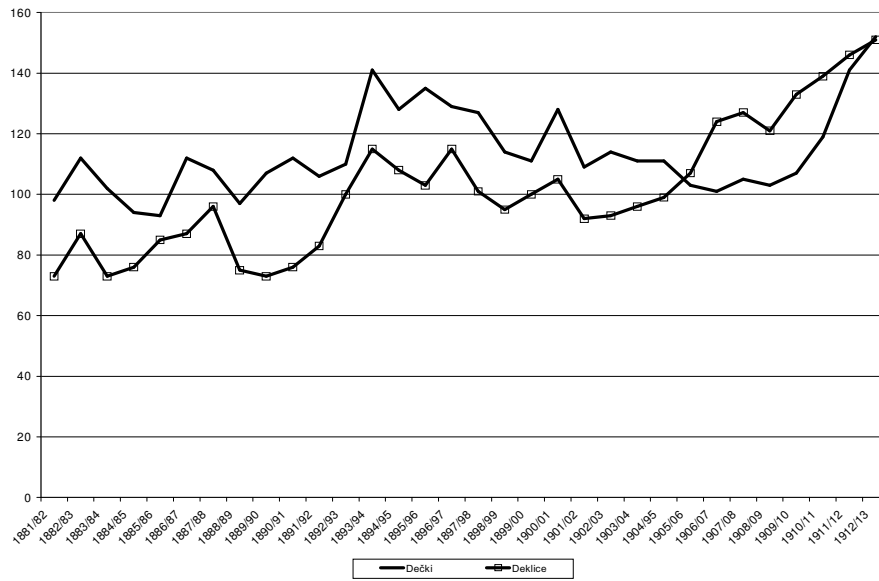
Šolsko leto	Skupno	Dečki	Deklice	%	
				Dečki	Deklice
1881/82	30	30		100,0	0,0
1882/83	20	20		100,0	0,0
1883/84	30	20	10	66,7	33,3
1884/85	39	24	15	61,5	38,5
1885/86	34	22	12	64,7	35,3
1886/87	27	18	9	66,7	33,3
1887/88	37	20	17	54,1	45,9
1888/89	42	22	20	52,4	47,6
1889/90	21	21		100,0	0,0
1890/91	25	15	10	60,0	40,0
1891/92	30	19	11	63,3	36,7
1892/93	5	3	2	60,0	40,0
1893/94	24	16	8	66,7	33,3
1894/95	29	16	13	55,2	44,8
1895/96	32	21	11	65,6	34,4
1896/97	40	23	17	57,5	42,5
1897/98	26	14	12	53,8	46,2
1898/99	29	14	15	48,3	51,7
1899/00	39	15	24	38,5	61,5
1900/01	45	20	25	44,4	55,6
1901/02	33	18	15	54,5	45,5
1902/03	39	21	18	53,8	46,2
1903/04	32	14	18	43,8	56,3
1904/95	36	15	21	41,7	58,3
1905/06	45	21	24	46,7	53,3
1906/07	50	27	23	54,0	46,0
1907/08	53	21	32	39,6	60,4
1908/09	48	22	26	45,8	54,2
1909/10	51	26	25	51,0	49,0
1910/11	59	21	38	35,6	64,4
1911/12	60	24	36	40,0	60,0
1912/13	57	22	35	38,6	61,4



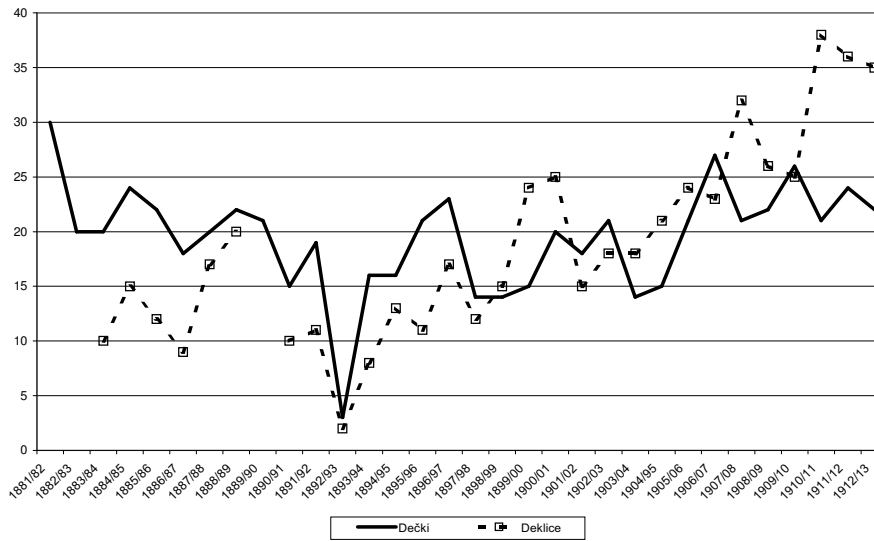
Tabela 7: Osip učencev v teku šolskega leta in vzroki (1881/82–1912/13)

Table 7: Dropout rate during the school year with reasons (1881/82–1912/13)

Šolsko leto	Smrt	Prepis	Opustitev šole	Skupno	%
1881/82	5		10	15	8,8
1882/83	15	2	23	40	20,1
1883/84	1		15	16	9,1
1884/85	1	4	24	29	17,1
1885/86	1		28	29	16,3
1886/87	1	1	12	14	7,0
1887/88		3	35	38	18,6
1888/89			19	19	11,0
1889/90		1	8	9	5,0
1890/91		3	6	9	4,8
1891/92	1	4	16	21	11,1
1892/93	1	1	12	14	6,7
1893/94	10	7	2	19	7,4
1894/95	1	1	2	4	1,7
1895/96	3			3	1,3
1896/97		10	1	11	4,5
1897/98	1		5	6	2,6
1898/99	1		4	5	2,4
1899/00	1	3	1	5	2,4
1900/01	1	9	1	11	4,7
1901/02	1	3	1	5	2,5
1902/03	2	2	3	7	3,4
1903/04	2	10	1	13	6,3
1904/95	1	4	1	6	2,9
1905/06		4	1	5	2,4
1906/07	3	3	1	7	3,1
1907/08	1	12	2	15	6,5
1908/09		6	3	9	4,0
1909/10	1	2	3	6	2,5
1910/11		1	5	6	2,3
1911/12	1	3	4	8	2,8
1912/13		1	7	8	2,6



Graf 2: Vpis v vsakdanji šoli 1881/82–1912/13 po spolu.  
Graph 2: Ordinary school enrolment in 1881/82–1912/13 by gender.



Graf 3: Vpis v ponavljalno šolo 1881/82–1912/13 po spolu.  
Graph 3: Sunday (repetition) school enrolment in 1881/82–1912/13 by gender.

**Priloga**  
**DOKUMENTI**

**I.**

Izsek poročila šolskega inšpektorja v času Ilirskih provinc ob koncu šolskih izpitov v občini Trst, septembra 1812.

*Provinces illyriennes      Instruction publique      Trieste le 26 7bre 1812*

*Inspection et direction  
des écoles de la mairie  
et commune de Trieste*

*Rapport des examens  
généraux des écoles des garçons*

[...]

*5 école primaire de Servola  
tenue par don Giuseppe Ronzelli chapelain e maître du lieu  
Cette école a eu son examen le 18 7bre. Le nombre des enfans qui la fréquentent est de 20 seulement mais ils sont très instruits dans le catechisme la plupart lisent bien Cragnolin et italien connaissent les premières operations de l'aritmétique et écrivent passablement*

*6 école primaire de Cattinara  
tenue par don Joseph Seraschin capellain et maître du lieu  
Cette école a eu son examen le 18 7bre. Le nombre des garçons qui la fréquentent est de 17 et celui des filles est de 4. C'est une des meilleures écoles de l'arrondissement. La plus part des garçons qui la suivent traduisent du cragnolin en italien et de l'italien en cragnolin. Ils écrivent et connaissent les quatre premières operations de l'aritmétique.*

*7 école primaire de Basovizza  
tenue par don Jean Leone chapelaine et maître du lieu. Cette école a eu son examen le 18 7bre. Le nombre des garçons qui la fréquentent est de 13 et celui des filles 12. Cette école n'était pas fréquentée l'année passée, mais le zèle du nouveau maître a su gagner l'affection des parens de sorte que les enfans sont passablement instruits, liesent et écrivent et font les premières operations d'aritmétique et savent leur catechisme.*

*8 école primaire de Barcola*

*tenue par don Jaques Dergnevich chapellaine et maitre du lieu. Cette école a eu son examen le 21 7bre. Le nombre des garçons qui la fréquentent est de 8 et celui des filles 2. L'année passée cette école avait environ 32 enfans, mais depuis qu'on a placé un corps de garde dans la maison curiale, elle est désertée. C'était une des meilleurs écoles de l'arrondissement. Le peu d'enfans qui y vont son bien instruits.*

[...]

*Certifié le présent rapport*

*Trieste, le 26 7bre 1812*

*Le chanoine Jsac des Wolles  
inspecteur directeur des écoles*

(BCT, 23)

## II.

Poročilo popisovalca šolske mladine pred vselitvijo šole v prostornejšo, a še vedno zasilno in nezadostno učilnico. Razviden je tudi kriterij, na osnovi katerega so med otroki v šolski starosti izbrali tiste, ki so bili dolžni šolo tudi obiskovati.

9638

*Inclito I. R. Magistrato!*

*In obbedienza al rispettato Decreto magistratuale 5 Ottobre a.c. N. 9183 mi pregio di rassegnare [...] a codest'inclita carica la specifica della gioventù destinata a frequentare la scuola di Cattinara che essendo a circa 110 individui per la frequentazione giornaliera e 60 all'incirca per la domenicale.*

*Mi limitai a sciegliere fra tutta la gioventù appartenente alla Cappellania di Cattinara, circa 400 individui, quegli che con minore svantaggio possono togliersi a lavori domesticali; osservo però sommessamente, che essendo la scuola alquanto lontana dai rispettivi abituri, sarà difficile che le promesse fattemi da parte dei genitori della prole coscritta, lusinghiere in aspetto, corrispondino al fatto.*

*Rassegno in pari tempo la distinta delle spese occorse all'oggetto [...] colla preghiera d'inoltrarle all'Eccelso Governo per la liquidazione e rispettivo assegno di pagamento.*

*Trieste il di 15. Ottobre 1844*

*D. Carlo Tropeani*

(BCT, 24)

**III.**

Izseka inšpekcijskega poročila o pomanjkljivem obiskovanju pouka na Katinari in kazni, ki je doletela izostajajoče otroke in njihove starše.

*Seduta 25 Lug. 846*

*Referente il Sig. Assessore Cav: Maffeis*

[...]

*Ispezione delle Scuole distrettuali avanza specifica de scolari giornalieri che nel mese di Giug. frequentarono negligeramente la Scuola di Cattinara.*

[...]

*Parte degli scolari negligenti indicati nella controcitata specifica, ed anche parte dei genitori dei medesimi, siccome furon causa che i loro figli non frequentarono tutti i giorni della settimana la Scuola in Cattinara, furono corretti con arresto da 3 sino a 6 ore; ciò stante passi questo esibito come evaso agli atti.*

28/7/846

[...]

(BCT, 25)

**IV.**

Spremi dopis k načrtom za novo katinarsko šolsko poslopje in predračunu gradbenih stroškov (BCT, 26).

*Civico Uffizio delle Pubbliche Costruzioni*

*No 318*

*Inclito Magistrato Civico!*

*In relazione all'invito Magle dd. 31. Gennaio 1880 No 31756 de 1879. lo scrivente compiega sub A. B. C. i piani per la costruzione del nuovo edificio scolastico sul fondo No T. 1502 di Cattinara, sub D. il prospetto preventivo dei lavori da eseguirsi e della spesa da incontrarsi e sub E. le condizioni d'asta.*

*Supposto che i lavori di costruzione vengano iniziati non più tardi del 1° Maggio p.v. il nuovo edificio, salvo casi impreveduti, potrà venir ultimato alla fine d'Ottobre, ed utilizzato alla metà di Novembre dell'anno corrente.*

*La spesa complessiva richiesta ascende, come risulta dal prospetto preventivo a f. 14.603 V. A.*

*Trieste 18. Marzo 1880.*

*Pel vice Direttore*

[...]

## V.

Nekaj odlomkov iz odločbe c. k. Ministrstva za uk in bogočastje z dne 9. junija 1873, ki je določala gradbene in higienske norme šolskih poslopij.

V iskanju optimalne funkcionalnosti so v katinarskem primeru glede zasnove sprejeli nekatere kompromisne rešitve, ki so jih narekovale naravne in urbanistične okoliščine. Zaradi izpostavljenosti močni burji izbrana lokacija ni bila najbolj ustrezna, alternativnih možnosti pa po mnenju občinske gradbene komisije ni bilo. Stavbo so zgradili tik ob cesti, medtem ko bi po pravilih morala stati bolj v notranjosti zemljišča in bi jo moral od ceste ločevati šolski vrt oziroma dvorišče. Pozicija je bila vsekakor ugodnejša glede na pravilo, da je moralo glavno pročelje z razrednimi okni gledati proti jugovzhodu. S tem, da je cesta tekla vzdolž hrbtnega, senčnega pročelja, so bile učilnice obvarovane pred cestnim hrupom, postavitve stavbe v kot parcele pa je omogočala najboljše izkoriščenje preostalega zemljišča za šolski vrt in dvorišče. Drugače je poslopje ustrezalo vsem osnovnim strukturnim, higienskimi, pedagoškimi in drugim funkcionalnim načelom. Stalo je na vidnem mestu in z dostojanstvenim videzom ustrezalo ugledu, ki je, ob cerkvi, pritikal šolski inštituciji. Higiena in zdravstvo sta bila deležna velike pozornosti in sta imela važno mesto med šolskimi predpisi, saj je bila šola idealen kraj za epidemiološke okužbe in širjenje bolezni. V mestnih šolah je bila nevarnost še večja, ker so v natrpanih razredih prihajale v stik tudi vse prej kot neoporečne higienske in sanitarne situacije, ki so vladale v ljudskih četrtih. Zato tolikšen poudarek na predpisih o prostornosti učilnic, prezračevanju šolskih stavb, čistoči, ogrevanju, sanitarijah in podobnem.

*Estratto della Ordinanza del ministero del culto e della istruzione in data 9 giugno 1873 N. 4816 concernente le norme da seguirsi nella costruzione di edifici per iscuole e le misure igieniche da osservarsi in queste scuole*

### ***Esigenze generali per un edificio scolastico***

*art. 1*

*L'edificio scolastico deve essere posto in situazione possibilmente libera, circuito*

*da luoghi adattati con accessi piacevoli e ben disposti, deve avere un aspetto decoroso, una ben combinata distribuzione interna, deve essere in ogni sua parte stazioso ed avere in gran copia luce ed aria.*

**Posizione e contorni** art. 2

*L'edificio scolastico dovrà essere eretto sopra uno spazio asciutto, ed essere collocato possibilmente nel meditullio del circondario scolastico; si dovranno evitare le vicinanze di luoghi paludosi e di altre acque stagnanti, di cimiteri e di letamai, di piazze e strade di maggior transito, opifici rumorosi o insalubri; ed infine di tutto quanto possa recar molestia all'insegnamento, danno alla salute oppure alla moralità. ...*

**Costruzione delle stanze scolastiche** art. 7

*Il numero delle classi sarà adattato al numero delle necessarie forze insegnanti della scuola. Nelle scuole femminili o nelle scuole miste esso sarà accresciuto d'una camera per l'insegnamento dei lavori muliebri. ...*

art. 8

*La grandezza della stanza scolastica, la quale sarà possibilmente rivolta colla fronte delle finestre a Sud-Est, sarà relativa al numero degli scolari, i quali però non potranno sorpassare il numero legale di 80.*

*Per ogni scolaro è necessaria una superfice di m.q. 0,6. Oltre a ciò la stanza scolastica dovrà avere lo spazio necessario per contenere tutto quello che appartiene all'insegnamento, la stufa con tutto l'occorrente ed i passaggi. L'altezza della camera scolastica deve essere almeno di metri 4 e per iscuole maggiori di metri 4,4. ...*

art. 9

*La costruzione delle travamenta e la riempitura degli spazi fra le medesime sarà effettuata in maniera da difficoltare possibilmente il passaggio del suono da un piano all'altro. Le pareti devono essere dipinte a un solo colore chiaro, e precisamente, o celeste o verdognolo, scevro però da sostanze velenose. Il soffitto delle classi dovrà essere piano con incarto o di color chiaro.*

*La porta d'ingresso dovrà avere di regola la larghezza di metri 1,26 e dovrà essere alta pure in luce almeno metri 2,37. Sarà collocata nella parete di rimpetto alle finestre tra la fila dei banchi anteriori e la parte dov'è collocata la cattedra.*

**Finestre ed illuminazione artificiale** art. 10

*Le stanze scolastiche devono essere illuminate mediante finestre collocate in uno dei lati longitudinali dell'edificio e precisamente in modo che la luce giunga agli scolari dal lato manco; negli altri tre lati per regola non potranno essere aperte finestre, e se ne dovessero aprire si provvederà perché sieno munite d'imposte. ...*

*Per l'illuminazione artificiale è da adoperarsi, ove fattibile, il gas illuminante, ed in mancanza di questo, olio oppure petrolio in lampade pendenti dal soffitto oppure applicate alle pareti; con quelle a petrolio si userà la massima cautela. ...*

## art. 11

*Il riscaldamento delle classi, colà ove non è costruito un apparato di calefazione, sarà da effettuarsi mediante adattate stufe a mantello. Saranno da preferire le stufe di terra cotta con accensorio interno onde promuovere una continua ventilazione. ...*

## art. 12

**Ventilazione**

*Oltre alla rinnovazione dell'aria (Ventilazione) che dovrà essere effettuata dopo la istruzione coll'aprire e chiudere le finestre, si dovrà provvedere che in ogni stanza scolastica vi sia un costante cambiamento d'aria.*

*I mezzi meccanici da adoperarsi per produrre questo cambiamento d'aria saranno fatti e disposti in modo che l'aria fresca e pura venga introdotta dal di fuori nei locali in sufficiente quantità., e nell'inverno sufficientemente riscaldata....*

...

*Per ottenere il cambiamento dell'aria durante l'epoca in cui si accendono le stufe, la superficie superiore dello spazio fra il mantello e la stufa sarà messa in comunicazione con un canale di sufficiente grandezza, il quale raggiungerà l'aria esterna...*

*Tutti i fori di ventilazione dovranno essere muniti di regolatori mediante porticella ad incastro oppure a mezzo valvole, allo scopo di chiuderli o regolarli.*

## art. 15

**Cessi**

*I cessi saranno da collocarsi in generale in un luogo accessorio dell'edificio in comunicazione coll'edificio scolastico mediante un andito coperto, oppure si faranno sporgere tanto dalla casa che si trovino da per sè in un corpo avanzato.*

(BCT, 27)



CONTRIBUTO PER LA STORIA DELLA SCUOLA SLOVENA A TRIESTE:  
LA SCUOLA DI CATTINARA DALLE PROVINCE ILLIRICHE  
ALLA FINE DEL SECOLO XIX

*Aleksej KALC*

Biblioteca nazionale slovena e degli studi, Sezione storia, IT-34138 Trieste, Via Petronio 4  
Università del Litorale, Centro di ricerche scientifiche di Capodistria, SI-6000 Capodistria, Via Garibaldi 1  
e-mail: aleksej.kalc@nskodsek.191.it; aleks.kalc@zrs-kp.si

**RIASSUNTO**

*Il contributo ripercorre le vicende che caratterizzarono l'evoluzione dell'istituto nel corso dell'Ottocento e fino alla prima guerra mondiale. Dopo la parentesi napoleonica, durante la quale, malgrado le condizioni economiche non propizie, la scuola riuscì a sopravvivere e vide anche una prima introduzione ufficiale dello sloveno come lingua d'insegnamento, la vita scolastica continuò a confrontarsi per lunghi decenni con i soliti problemi di fondo. Da un lato la lenta e difficoltosa affermazione della scolarizzazione nella consuetudine sociale, dall'altro l'inadeguatezza delle infrastrutture che ne fu tra le cause più importanti in quanto precludeva oggettivamente la frequenza ad una popolazione scolastica in costante crescita. Rilevante era inoltre il problema dei maestri, dal momento che i cappellani non erano in grado di conciliare il crescente impegno pastorale con l'insegnamento, ed i fondi che il comune era disposto a stanziare per l'istruzione pubblica non bastavano per coprire le spese per il personale insegnante ausiliario di cui i cappellani si dotarono. La questione infrastrutturale e quella del personale insegnante furono contrassegnate anche da una certa animosità nei rapporti tra il Magistrato civico, il Governo ed i cappellani locali, i quali, nel 1844, dopo vane sollecitazioni alle autorità comunali, denunciarono l'insostenibile situazione a quelle statali. Grazie ad un maggiore impegno del Magistrato civico nel campo scolastico a livello generale, dovuto anche al ruolo strategico che la scuola stava acquistando dal punto di vista politico-nazionale, si addivenne nel 1845 ad una soluzione più idonea, sia per quanto riguarda i locali scolastici sia per l'impiego dei maestri e per le loro abitazioni. Appena nel 1881 e dopo numerosi progetti mancati si giunse però alla costruzione di un edificio scolastico vero e proprio, capace finalmente a far fronte al numero degli scolari. Questo fatto costituì un punto essenziale per lo sviluppo della vita scolastica secondo gli indirizzi introdotti dal nuovo ordinamento del 1869, che segnò la nascita della scuola pubblica moderna, affidata alle competenze del potere laico e statale e rispondente alla visione culturale della società liberale. Una scuola che portò alla piena affermazione, tra gli altri, anche del principio della madrelingua come lingua d'insegnamento. Con questo a Trieste il campo scolastico si ritrovò al centro dello scontro nazionale tra italiani e sloveni, nel quale l'élite liberal-nazionale italiana si*

*prodigò per mantenere una configurazione della scuola pubblica territorialmente separata nella parte italiana, corrispondente alla città, ed in quella slovena comprendente le aree suburbane e rurali del circondario. Quest'ultima conobbe un'evoluzione più lenta della scuola cittadina dal punto di vista strutturale, vale a dire per quel che riguarda il numero delle classi. Nell'anno scolastico 1889/90 la scuola di Cattinara era articolata ancora sempre in due classi, che diventarono cinque solamente con l'anno scolastico 1909/10. Ciò nonostante nei decenni antecedenti alla prima guerra mondiale l'istituto scolastico registrava un profondo radicamento nella società locale, anche se alcuni fenomeni, come quello della mancata frequenza, non furono completamente rimossi. La scolarizzazione si elevò comunque a livelli vicinissimi alla totalità della popolazione scolastica e l'istruzione primaria entrò a pieno titolo nella mentalità delle famiglie e nel ciclo della vita giovanile, benché i problemi socio-economici continuassero a chiedere anche ai più giovani di contribuire ai bisogni della sussistenza.*

*Parole chiave: scuola popolare, Trieste, secolo XIX, Cattinara*

#### VIRI IN LITERATURA

- AST, 1** – Archivio di Stato di Trieste, I. r. Governo del Litorale in Trieste (1814–1850) (IRG), busta (b.) 994, 52/14.
- AST, 2** – AST, IRG, b. 1051, 808/28, 22974/28, 23548/28.
- AST, 3** – AST, IRG, b. 1115, 22693.
- AST, 4** – AST, IRG, b. 1029, 23601/22.
- AST, 5** – Archivio di Stato di Trieste (AST), Imperial regia Luogotenenza del Litorale in Trieste (1850–1918) IRL, b. 460, 10693/76.
- BCT, 1** – Biblioteca Civica di Trieste (BCT), Archivio Storico Comunale (ASC), F 6-7-8, 1812–14, 26. 9. 1812)
- BCT, 2** – BCT, ASC, 18 G 11, 239, 26. 11. 1814.
- BCT, 3** – BCT, ASC, F 1-2-3, 25. 2. 1815; 26. 11. 1816; 15. 12. 1816.
- BCT, 4** – BCT, ASC, 6/2 8, 1843–47, 2166/43.
- BCT, 5** – BCT, ASC, 6/2 8, 1843–47, 7176/46.
- BCT, 6** – BCT, ASC, F 1-2-3, 24.1.1816; 4.11.1816; 12.11.1816.
- BCT, 7** – BCT, ASC, F 1-2-3, 24. 1. 1816.
- BCT, 8** – BCT, ASC, 6/2 8, 1843–47, 5880/43, 6769/44.
- BCT, 9** – BCT, ASC, 6/2 8 1843–47, 2883/44, 9638/44, 10340/44, 10685/44, 2305/45.
- BCT, 10** – BCT, ASC, 6/2 4568/49.
- BCT, 11** – BCT, ACS, 6/2 3766/49.

- BCT, 12** – BCT, ACS, 6/2 4427/48.
- BCT, 13** – BCT, ACS, 6/2 6290/54, 13473/54.
- BCT, 14** – BCT, ACS, 6/2 6888/56.
- BCT, 15** – BCT, ASC, Indice 1863–67, 6/2 8 439/60, 13749/62.
- BCT, 16** – BCT, ASC, 6/2 8 3187/62.
- BCT, 17** – BCT, ASC, 5/3 1 12921/64, 15009/65, 727/67.
- BCT, 18** – BCT, ASC, 10/2 2 15041/75.
- BCT, 19** – BCT, ASC, 6/2 31756/79.
- BCT, 20** – BCT, ASC, 6/2 16664/78.
- BCT, 21** – BCT, ASC, 6/2 31756/79, 9245/80, 473/81.
- BCT, 22** – BCT, ASC, 5/3 727/67.
- BCT, 23** – BCT, ASC, F 6-7-8, 1812-14, 26. 9. 1812.
- BCT, 24** – BCT, ASC, 6/2 8, 1843–47, 9638/44.
- BCT, 25** – BCT, ASC, 6/2 8, 1843–47, 7176/46.
- BCT, 26** – BCT, ASC, 6/2, 1878–82, I–X, 9245/80.
- BCT, 27** – BCT, ASC, 6/2 1878–82, I–X, 4816/73.
- SŠR, 1** – Slovensko šolsko ravnateljstvo pri Sv. Ivanu (Trst) (SŠR), Zgodovinski arhiv šole na Katinari (ZAŠK).
- SŠR, 2** – ŠRSI, ZAŠK, 1830, 1834, 1840, 1845.
- De Rosa, D. (1991):** Libro di scorno libro d'onore. La scuola elementare triestina durante l'amministrazione austriaca (1761–1918). Udine, Del Bianco.
- Kalc, A. (2004):** Prispevki za zgodovino slovenskega šolstva na Tržaškem: primer šole na Katinari od ustanovitve 1791 do prvih let 19. stoletja. Acta Histriae, 12, 2004, 2. Koper, 73–106.
- Montanelli, P. (1905):** Il movimento storico della popolazione di Trieste. Trieste, Stabilimento tipografico Gioavnni Balestra.
- L'Istria (1846).** Trieste.
- Pahor, D. (1970):** Pregled razvoja osnovnega šolstva na zapadnem robu slovenskega ozemlja. V: Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969. Ljubljana, Slovenski šolski muzej, 235–337.
- Pahor, S. (1986):** Pregled zgodovine slovenskega šolstva na današnjem ozemlju italijanske republike do leta 1945. V: Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem 1945–1985 (1986). Trst, ZTT, 47–85.
- Schematismo (1831, 1841):** Schematismo della Diocesi di Trieste, Trieste.
- Schmidt, V. (1963):** Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem, I. Ljubljana, DZS.
- Slovensko šolstvo (1986):** Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem 1945–1985. Trst, ZTT.

**Stato (1881/82-1912-13):** Stato del personale insegnante e statistica degli allievi delle civiche scuole popolari, Trieste.

**Verginella, M. (1996):** Ekonomija odrešenja in preživetja: odnos do življenja in smrti na tržaškem podeželju. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Koper.

**Vivante, A. (1945):** Irredentismo adriatico. Contributo alla discussione sui rapporti Austro-Italiani. Casa editrice Giulia.